

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

_____ (підпис)

“ ____ ” _____ 201 ____ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 8.0501.04 “ Фінанси, банківська справа та страхування”

за магістерською програмою професійного спрямування

«Державні та муніципальні фінанси »

на тему: «Державний борг України: механізм управління та обслуговування»

Виконавець:

студентка ЦЗФН факультету

Тітаренко М. І.

_____ /підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Шикіна Н. А.

_____ /підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ	7
1.1 Сутність та загальна характеристика державного боргу.....	7
1.2 Інформаційно-аналітичне та нормативно-правове поняття державного боргу.....	16
1.3 Наукове обґрунтування проблем управління державним боргом у науковій літературі.....	29
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ	39
2.1 Методика та інструментарій оцінки ефективності управління державним боргом.....	39
2.2 Сучасний аналіз зовнішньої та внутрішньої заборгованості України.....	43
2.3 Оцінка ефективності боргової політики та рівня боргового навантаження на економіку України.....	49
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ	59
3.1 Наслідки державного боргу країни та шляхи його мінімізації із врахуванням світового досвіду.....	59
3.2 Проблеми обслуговування державного боргу та перспективи покращення стану боргової безпеки країни.....	68
3.3 Стратегічна модель оптимізації обсягу та структури державного боргу на період 2018-2021рр.....	78
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність теми. Наявність зростаючих потреб суспільства у переважній більшості країн світу, а також відсутність ефективної фінансової політики зумовлюють перевищення темпів видатків над доходами. При чому така ситуація характерна як для населення, що активно користується кредитними ресурсами, так і для держав, які виконуючи свої зобов'язання, залучають різного роду запозичення, формуючи державний борг.

Економічна ситуація України перебуває у тяжкому стані і потребує здійснення ефективних економічних реформ та залучення додаткових коштів. Наявність дефіциту бюджету, залучення додаткових коштів і позик призводять до формування державного боргу України. Збільшення обсягів державного боргу зумовлює підвищення рівня боргового навантаження на економіку країни і, як наслідок, погіршення стану боргової безпеки.

Дослідження економістів показують, що такий ріст не може бути постійним. Доведено, що економічне зростання є циклічним, тобто за певних умов воно послаблюється певними факторами. Одним з таких макроекономічних факторів нестабільності є державний борг.

Державний борг – фінансова складова сучасної державної економіки. Неодмінною умовою ефективного функціонування системи економічної безпеки будь-якої країни, яка сприяє розвитку самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки країни, є усунення негативних чинників боргового характеру.

Державний борг деформує економіку, гальмує розвиток реальних економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяє ефективно розвиватися країні. Великий тягар лягає на державний бюджет. Він постійно знаходиться у кризі, яка чим раз більше поглиблюється. Це й зумовлює формування в Україні значної частини внутрішнього боргу, який дедалі більше зростає.

В останні роки виявлення проблем управління та обслуговування державного боргу є надзвичайно актуальним, тому що безпосередньо розмір державного боргу та методи його погашення позначаються на всіх складових економічної системи держави. Досить часто фінансове становище нашої держави характеризується не з найкращої сторони, на що впливають кризові ситуації, інфляційні процеси, нестабільність валютного ринку, значний обсяг державного боргу та переважання видатків бюджету над доходами у розрізі витрат саме на погашення та обслуговування державного боргу.

Вирішення проблеми залежності держави від запозичень, а також пошук альтернативних шляхів залучення коштів є першочерговими завданнями боргової політики України і тим самим призведе до зменшення державного боргу країни.

Саме тому для покращення фінансової ситуації та добробуту в країні, досягнення оптимальних темпів економічного зростання необхідно впроваджувати ефективне управління та обслуговування державного боргу, що є головною умовою стабільності фінансової системи держави та розвитку економіки.

Вирішення проблеми обслуговування державного боргу є одним із ключових факторів економічної стабільності в країні. Від характеру врегулювання боргової проблеми значною мірою залежить бюджетна дієздатність держави, стабільність її національної валюти, а отже – фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Необхідність вирішення цих питань потребує пошуку шляхів удосконалення механізму управління та обслуговування державного боргу в Україні.

Факт існування державного боргу, його величина, розподіл, методи і засоби погашення впливають майже на всі аспекти економічного розвитку країни. Отже, державний борг не просто засіб залучення коштів для фінансування державних потреб, а й важливий інструмент фінансової політики держави, неефективне використання якого, в якісному і кількісному контексті, створюватиме умови для порушення стабільного функціонування економіки.

У публікаціях вітчизняних науковців боргова тематика достатньо широко розглядається з різних точок зору. Так, проблеми формування і обслуговування державного боргу розкриті у роботах українських вчених, зокрема, у працях Барановського О.І., Василика О.Д., Вахненко Т.П., Гейця В.М., Козюка В.В., Кучер Г.В., Лісовенка В.В., Луцишиної З.О., Лютого І.О., Новицького В.Є., Новосад Л.Я., Плотнікова О.В., Федосова В.М. та ін. Зовнішню та внутрішню заборгованість також досліджували російські дослідники-економісти Вавілов А., Саркісянц А., Федякіна Л. Також боргову тематику досліджували такі зарубіжні вчені, як Айзнер і Піпер (1984) та Ельмендорф і Манків. Питання боргової безпеки досліджуються у роботах Андрійчука В.Г., Гейця В.М., Дідовича І.І., Єрмошенка М.М., Новікової О.Ф., Покотиленка Р.В., Фабіна І.Я., Юрія С.І. Роботи цих вчених стосуються поглибленого дослідження державного боргу і пов'язаних з ним наслідків.

Незважаючи на доробки учених-фінансистів, слід зазначити, що загалом бракує наукових і практичних напрацювань щодо проблем формування та обслуговування державного боргу, які б відповідали реаліям сучасної економіки України. Враховуючи той факт, що чимало аспектів у даному напрямку залишаються невирішеними, необхідним є проведення подальших досліджень.

Метою дипломної роботи є дослідження основних тенденцій та специфічних особливостей формування державного боргу, а також розробка заходів спрямованих на подолання проблем управління державним боргом. Для досягнення мети в роботі необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити сутність та надати загальну характеристику державного боргу;
- визначити інформаційно-аналітичне та нормативно-правове поняття державного боргу;
- описати наукове обґрунтування проблем управління державним боргом у науковій літературі;

- обґрунтувати методику та інструментарій оцінки ефективності управління державним боргом;
- провести аналіз зовнішньої та внутрішньої заборгованості України;
- оцінити ефективність боргової політики та рівня боргового навантаження на економіку України;
- обґрунтувати наслідки державного боргу країни та шляхи його мінімізації із врахуванням світового досвіду;
- дослідити проблеми обслуговування державного боргу та намітити перспективи покращення стану боргової безпеки країни;
- побудувати стратегічну модель оптимізації обсягу та структури державного боргу на період 2018-2021рр.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування державного боргу та управління ним.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти та науково-методичне забезпечення державного боргу України.

Методи дослідження. Методологічну основу дипломної роботи складає діалектичний метод наукового пізнання, системний та комплексний підходи до вивчення теоретичних аспектів утворення та управління державним боргом, у межах якого, в роботі використовуються методи аналізу та синтезу, статистичні прийоми групування, метод графічного зображення. Табличний метод, коефіцієнтний метод, кореляційний аналіз, графічні прийоми з програми Microsoft Excel використані при оцінці показників ефективності управління державним боргом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій та методичних положень, які можуть бути використані у практичній діяльності досліджуваного об'єкта.

Структура роботи. Дана магістерська дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем механізму формування та обслуговування державного боргу України дозволило зробити ряд висновків.

Сутність державного боргу країни у науковій літературі обґрунтовується з погляду системи грошових відносин результатом якої є перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів, що надаються як резидентам, так і не резидентам зарубіжними країнами і міжнародними фінансовими організаціями, процес яких утворює боргові зобов'язання і задовольняє пріоритетні державні потреби. У дослідженні виділено загальні положення поняття та головні причини виникнення державного боргу. Основна причина виникнення державного боргу – дефіцит державного бюджету. Визначено позитивне і негативне значення державного боргу. Описано класифікацію видів державного боргу за такими ознаками: способу розміщення, терміну погашення, виду доходності, місця розміщення. Визначено, що сьогодні державний борг у світі нагадує «боргову бульбашку» і окреслено напрями запобігання його роздування.

Дослідження інформаційно-аналітичного та нормативно-правового поняття державного боргу дозволило визначити традиційно основні цілі управління державним боргом. Визначені типи інституційних моделей управління державним боргом, що поділяються на: міністерську, банківську, агентську. Описано їхні недоліки застосування. Досліджено сутність керівних принципів проведення процедури фінансового контролю державного боргу розроблених Міжнародною організацією вищих органів фінансового контролю. Описано ключові аспекти системи внутрішнього контролю, а саме: середовище функціонування, оцінка ризиків, контрольні заходи, інформаційна система. Обґрунтовано основні методи управління державним боргом: пролонгації, анульовані частини боргу, викупу боргу, обміну боргу, тимчасового мораторію, конверсії боргу. Досліджено особливості управління державним боргом у різних країнах світу. Визначено нормативно-правові документи України, що

регулюють управління державним боргом України. Описано систему державних гарантій.

Наукове обґрунтування проблем управління державним боргом у науковій літературі показало, що науковцями привернуто значну увагу до проблем формування і управління державним боргом. Описано класичні теорії: «функціональні фінанси», витіснення, податкове вирівнювання, фіскальна теорія цін. Описано класичні і меркантилістські погляди на борг. Проведено порівняння зарубіжного і українського підходів до розвитку теорії боргу держави.

Дослідження методики та інструментарію оцінки ефективності управління державним боргом дозволило виокремити головні сегменти визначення ефективності функціонування систем управління державним боргом в Україні. Це надало можливість у застосуванні системного підходу, оперативних методів управління. Тут важливу роль відіграє боргова політика держави, розрахунок перспектив розвитку. Можливість забезпечення комплексного щодо управління державним боргом починається із планування і прогнозування.

Проведений сучасний аналіз зовнішньої і внутрішньої заборгованості України показав, що державний борг протягом останніх 10 років зріс у 6,8 разів і у 2018 році становив 2168,63 млрд грн. Це відбулося за рахунок зростання у 8,2 рази державного боргу і у 3,4 рази гарантованого державною боргу. У структурі загального боргу України збільшилася частка державного боргу і зменшилася частка гарантованого державною боргу. У структурі державного боргу в розрізі валют найбільша частка боргу здійснюється у доларах США. За оцінкою динаміки сукупного державного боргу України визначено, що питома вага зовнішнього боргу в 2018 році зменшилась у загальному боргу порівняно з попереднім роком. Порівняння зовнішнього державного боргу і золотовалютних резервів показали, що у 2009 році ці два показники були практично рівні, а у 2018 році золотовалютні резерви зменшилися у 2,4 рази порівняно з зовнішнім боргом держави.

Оцінка ефективності державного боргу показала, що співвідношення державного боргу до ВВП протягом 2009-2013 років відповідало міжнародній нормі і була нижче 50%, а у 2014-2018 роках – перевищило рекомендоване нормативне значення. Для більшої характеристики і оцінки ефективності боргового навантаження нами побудовано кореляційно-регресійну модель залежності зовнішнього боргу України від темпів приросту ВВП та середнього курсу гривні до долара США і визначено, що на зовнішній борг найбільший вплив здійснює коливання валютного курсу гривні до долара США. При його зростанні на 10% зовнішній борг України зростає на 20%.

Наслідками державного боргу країни є нестабільність економіки країни. Від вірно обраного шляху державою щодо погашення державного боргу залежить рівень ставок по відсотках, ефективність бюджету держави, стабілізація курсу національної валюти, залучення інвестицій в економіку держави. Зовнішній борг держави є великим тягарем національної економіки, тому на його виплату іде значна частина грошових фінансових ресурсів з бюджету держави. Тому, відбувається економічний спад та спад національного виробництва. Постійне нарощення боргу держави призводить до довгострокового погашення наступним поколінням.

Проблеми обслуговування державного боргу залежать від багатьох чинників: макроекономічної політики, кредитного рейтингу, правового забезпечення процесу формування боргів, механізму управління боргом, тощо. Негативний вплив макроекономічної політики призводить до девальвації гривні, інформаційних процесів і безробіття. Загрози борговій безпеці України виникають із-за недосконалої нормативно-правової бази, відсутності дієвого механізму управління державним боргом, недостатньої фінансової спроможності держави.

Стратегічна модель оптимізації обсягу та структури державного боргу в 2018-2021 роках повинна містити чіткі граничні межі частки зовнішнього і внутрішнього боргу в відповідності із міжнародними нормами. Такі межі необхідно встановлювати і для витрат на обслуговування зовнішнього і

внутрішнього боргу. Стратегія на 2019-2021 роки повинна передбачати призупинення відтоку іноземного банківського капіталу з України та чіткі напрями підвищення привабливості цінних паперів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуляева О.С. Дискуссионные вопросы экономической сущности государственного долга / О.С. Гуляева // Факторы развития экономики России, VIII Международная научно-практическая конференция: Тверь. – 2016. – с. 10-14.
2. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл; пер. с англ. В.В. Лукашевич и др. – СПб.: Санкт-Петербург оркестр, 1994.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran385n385>.
4. Дмитренко О.: Життя в борг. Історія державного боргу України / О. Дмитренко // Контракти. – 2003. – №6. – 36 с.
5. Гуляева О.С. Государственный долг: сущность, последствия и возможности погашения / О.С. Гуляева, В.Г. Уманская // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. №29/1. – С. 222-229.
6. Единственные страны в мире, которые не имеют долгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fin-eco.ru/2014/06/strany-kotorye-ne-imeyut-dolgov.html>.
7. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1994. – №10.
8. Ясин Е. О проблеме урегулирования внешнего долга России / Е. Ясин, Е. Гавриленков // Вопр. экономики. – 1995. – № 5.
9. Рогач Ф. Риски и оценки государственного долга Украины / Ф. Рогач // Економіст. – 2012. – №3. – С. 74-76.
10. Климчук С.В. К вопросу об оптимизации государственного долга в Российской Федерации на современном этапе. / С.В. Климчук, В.А. Гурова // Международный научный журнал «Science Time». – Казань. – Вып. № 6 (18) / 2015. – С. 203-209.

11. Цвирко С.Э. Проблемы системы управления государственным долгом России [Электронный ресурс] / С.Э. Цвирко // Стратегические решения и риск-менеджмент. – 2013. – №6. – С. 56-63.

12. Урумов Т.Р. Практика управления государственным долгом в условиях глобализации / Т.Р. Урумов // Финансовый журнал. – 2013. – №4. – С. 129-134.

13. Руководящие принципы управления государственным долгом: Сопроводительный документ, подготовленный сотрудниками МВФ и ВБ. – [Электронный ресурс].

14. Бабич И.В. Методы управления государственным долгом / И.В. Бабич // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2011. – № 5 (39). – С. 120-122.

15. Руденко Ю.М. Вплив державного боргу на економічний розвиток України/ Ю.М. Руденко // Формування ринкової економіки. – 2017. – № 8. – С. 162–171.

16. Токтосунова Ч.Т. Некоторые аспекты теории государственного долга / Ч.Т. Токтосунова // Реформа. – 2012. – №4. – С. 23-28.

17. Heme D. Writing on economics. L.: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1955.

18. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Book Five.1776.

19. Malthus T.R. An Essay on the Principlle of Population // John Murray. – 1926. Library of Economics and Liberty. – Режимдоступу: <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlo ngI.html>.

20. Chalmers T. On the political Economy, in connection with the Moral State and Moral Prospects of the Society. – New York:Published by Daniel Appleton. – 1832. – p.351-364.

21. MillJ.S. PrinciplesofPoliticalEconomy. – L., 1909. – Режим доступу: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3113/mill/prin/book5/bk5ch07>.

22. Алехин Б.И. Государственный долг. – Москва: Магистр инфра-м, 2011. – 342 с.

23. Bastable C. Public finance. – L.:Macmilan and Co.limited, 1997.
24. Курило О. В. Основні напрями бюджетної стратегії в умовах реформування економіки України [Електронний ресурс] / О. В. Курило.
- 25 . Левченко І.А. Проблеми регулювання та реформування системи управління Державним боргом в Україні [Електронний ресурс] / І. А.Левченко. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
26. Бойчук А. О. Бюджетне планування та шляхи його вдосконалення в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Бойчук. – 2010 / КНЕУ. – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/10487/1/16-19.pdf>.
27. Финансы капитализма [Текст] / Под ред. Б. Г. Болдырева. — М., 1990. —384 с.
28. Лауфер, М. А. Проблемы внутреннего государственного долга Российской Федерации [Текст] : автореф. дис. канд. эконом. наук: 08.00.01/ Всерос. заоч. фин-экон. ин-т. — М., 1996. — 26 с.
29. Финансы [Текст] / [В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.]: под ред. В. М. Родионовой. – М. Финансы и статистика, 1995. – 430 с.
30. Гончаренко А. В Проблеми та перспективи удосконалення системи управління державним боргом [Електронний ресурс] / А. В. Гончаренко. – Режим доступу: http://ukrlogos.in.ua/17.05.2016_17.pdf
31. Борисюк О. В. Напрямки управління державного боргу України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. В. Борисюк. – Режим доступу:http://evnuir.univer.lutsk.ua/bitstream/123456789/9241/1/debt_management.pdf.
32. Коляда Т. А. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів України [Електронний ресурс] / Т. А. Коляда. – Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_1/Koliada.pdf.
33. Терещенко В. І. Проблеми управління державним боргом України [Електронний ресурс] / В. І. Терещенко. – Режим доступу: <http://globalnational.in.ua/archive/10-2016/180.pdf>.

34. Инфляция замедлилась до 12,4 %: что больше всего дорожало в 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.tsn.ua/groshi/inflyaciya-zamedlilas-do-12-4-chto-bolshe-vsego-dorozhalo-v-2016-godu>

35. Жулин О.В. Управління державним боргом з метою максимізації суспільного добробуту / О.В. Жулин // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 9. – С. 319- 322. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/PDF/Upsal_2012_9_78.pdf

36. Бенч Л.Л. Напрями вдосконалення управління державним боргом в Україні / Л. Л. Бенч В.О. Лісовенко // Ринок цінних паперів. – 2013. – № 9-10.– С. 1-10

37. Лондар Л.П. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України / Л.П.Лондар // Серія «Економіка». –№69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavniy_borg-cc2fd.pdf.

38. Лисяк Л.В. Боргова політика України в умовах реформування системи публічних фінансів / Л.В.Лисяк // Економічний вісник університету: Зб. наук.праць. - 2015. – Вип. 27/1 – С.189-195.

39. Міністерство фінансів України // Ключові факти щодо угоди зі Спеціальним комітетом кредиторів https://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=425499&cat_id=406607

40. ВВП Украины на 2017 год (номинальный, ППС, гривна, доллар) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://seosait.com/gdp-ukraine-2017/>

41. Макар О. П. Світовий досвід управління державним боргом та перспективи його застосування в Україні / О. П. Макар , Г. Я. ІльницькаГикавчук , І. С. Дулин // Ефективна економіка № 10. - 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2435>.

42. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Кру- Науковий вісник НЛТУ України. – 2016.

43. Шелудько, В.М. Фінансовий ринок: підручник - 2-ге вид., стер. - К. : Знання, 2015. - 535 с.
44. Міжнародні рейтинги України «негативіють» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://auditor.com.ua/uk/component/na_archive/623?view=Material
45. Moody's повысило кредитный рейтинг Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/economic/444461.html>
46. Дані про ринок ОВДП за даними Національного банку України – офіційне Інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=60872558
47. Котіна Г. М. Причини та наслідки дефіцитного фінансування в країнах ЄС [Електронний ресурс] / Г. М. Котіна. – 2010./ КНЕУ – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/10493/1/34-42.pdf>.
48. Гапонюк М. А. Окремі аспекти боргової політики органів місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Гапонюк. – 2010. К.: КНЕУ. – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/364/1/Gaponyuk.pdf>.
49. Алексєєва Н. І. Управління державним боргом: досвід Франції [Електронний ресурс] / Н. І. Алексєєва. – 2010./КНЕУ – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/20336/1/20-35.pdf>.
50. Биков Д. Я. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту з інфляцією та ВВП [Електронний ресурс] / Д. Я. Биков. – 2010/КНЕУ. – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/368/1/Bykov.pdf>.
51. Аналітичні матеріали щодо державного боргу України за 2010-2018 рр./Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/>.
52. Аналітично-статистичні матеріали про стан платіжного балансу та зовнішнього боргу України за 2010-2018 рр. [Електронний ресурс]. – <http://mfu.gov.ua>

53. Алехин Б. И. Государственный долг: пособие для студентов /Б.И.Алехин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 302 с.
54. Бондарук Т. Г. Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування / Т.Г. Бондарчук, О.С. Бондарчук, Н.Ю. Мельничук //Статистика України. - 2018. - № 1. - С. 30–39.
56. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010. № 2456-VI[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.
57. Вахненко Т.П. Концептуальні засади управління зовнішнімнаціональним боргом України / Т.П. Вахненко // Економіка України. 2007. –№1. – С. 14–24.
58. Дані Національного банку України щодо короткостроковогозовнішнього боргу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36693543>
59. Дані Національного банку України щодо міжнародних резервів[Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693066.
60. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу за 2008-2018 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.
61. Економічна теорія: Політекономія: підруч. / За ред. Базилевича В.Д.– 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
62. Звонова Е. Международное внешнее финансирование в современной экономике / Е. Звонова. – М., Экономика, 2000. – 141 с.
63. Зверяков М. І. Про зміну моделі економічного розвитку / М. І. Зверяков // Економіка України. - 2015. - № 6.- С. 41-49.
64. Калитчук В.М. Ризики державних боргових зобов'язань / В.М.Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.publicdebt.in.ua/golovna/09>.
65. Каменська В.П. Напрями оптимізації системи управління державним боргом України / В.П. Каменська [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_1/Kamenskaia.pdf.

66. Карапетян О.В. Управління державним зовнішнім боргом: методологія оцінки боргової стійкості / Карапетян О.В. // Наука молода. - 2008. - №10 - С.101-109.
67. Колот О. А. Борговий портфель держави: управління ризиками та оптимізація структури : Дис. канд. екон. наук: 08.00.08. / Колот О. А. – Ірпінь, 2007. – 202 с.
68. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика : монографія / Т. А. Коляда. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – 396 с.
69. Лондар Л.П. Оцінка стану державного боргу та ключові напрямки підвищення рівня боргової безпеки України / Л.П.Лондар // Серія «Економіка». – №69 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavniy_borg-cc2fd.pdf.
70. Наказ Міністерства фінансів України №461 від 16.06.2010 р. «Прозатвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// minfin.gov.ua](http://minfin.gov.ua).
71. Основні макроекономічні показники за 2010–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
72. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
73. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
74. Поліщук О. В. Сучасний стан та методи удосконалення управління зовнішнім боргом України / О. В. Поліщук, В. В. Цимбал // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм: Том 1. – № 1 (2013). [Електронний ресурс].
75. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс].

76. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015

77. Статистика внешнего долга. Руководство для составителей и пользователей [Washington, D.C.]: Международный валютный фонд, 2008.- 332с.

78. Gordon, Robert J. Macroeconomics, 6th edition / Robert J. Gordon // HarperCollins College Publishers. 1993.

79. Halassos, Michael and James Tobin, 1990, "The Macroeconomics of Government Finance, in B. M. Friedman and F. H. Hahn, eds., Handbook of Monetary Economics; Vol. II, Elsevier Science Publishers B. V.

80. Heinemann, Friedrich, 1992, "Sustainability of National Debt in Europe: Why it Matters in the EMU and How it is Assessed", Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung (ZEW).

81. Sound Practice in Sovereign Debt Management // Financial Products and Services Department the World Bank// - February 29, 2000 (Annex 6). – P. 232

82. Гусева Н.И. Современная модель лидерства в условиях глобального контекста// [Электронный ресурс].

83. Михновец М Л. Стили руководства, лидерство как важный и эффективный механизм управления// [Электронный ресурс].

84. Стили руководства// [Электронный ресурс]. URL: <http://www.grandars.ru/college/ekonomikafirmy/rukovodstvo.html>

85. Конспект лекцій – Міжнародний менеджмент// [Электронный ресурс]. URL: http://bookwu.net/book_mizhnarodnij-menedzhment_1054/30_7.2-modeli-liderstva-v-mizhnarodnih-korporacijah-ta-liderstvo-v-mizhnarodnomu-konteksti

86. Новости компаний Philip Morris Ukraine// [Электронный ресурс]. URL: <http://companion.ua/articles/content?id=304617>

87. Philip Morris International// [Электронный ресурс]. URL: <https://www.pmi.com/markets/ukraine/uk>

88. Лидерство и поведение персонала в международных компаниях// [Электронный ресурс]. URL: http://adload.ru/page/up_0214_258.htm

88 . Дудченко, В. Ю. Зарубіжна практика регулювання державного боргу / В. Ю. Дудченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Економіка. – 2007. – № 786. – С. 109-113.

89. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2009-2013 рр./ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/>

90. Карлін М. І. Державні фінанси України: навч. посіб. / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 348с.

91. Кондрат І. Ю. Прогнозування показників державного боргу як фактора економічної безпеки України / І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. – №21. – 2011. – С. 209-216.

92. Костюк Н. П. Особливості управління державним зовнішнім боргом / Н. П. Костюк, Л. Ю. Бородій, Н. С. Хитрук // Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ.- № 2.- 2010. С. 54-60.

93. Кукіна Н. В. Державний борг як фактор ризику безпеки України: макроекономічний огляд / Н. В. Кукіна, О. Г. Захарченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 3. – С. 116-122.